
SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Z OBSAHU: *Konštrukcie obrazu kultúry*
Rurálne prostredie ako mikrokozmos?
Obraz štruktúry spoločnosti
Urbánne svety v etnologickom bádani

3-4

50

2002

Prvá strana: Kresba z Topoľčianok, 5.5.2001, autorka: Zora Vanovičová

Preklady: E. Herzánová, T. Bužeková, K. Popelková, K. Hlôšková

Text J. Ługowskiej redigovala M.M. Nowakowska

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet
URL <http://www.elis.sk>

ŠÉFREDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉREDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Ľubica Droppová, Gyivicsán Anna, Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Pariková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

K i l i á n o v á, Gabriela: Etnológia na Slovensku na prahu 21. storočia: reflexie a trendy.....	277
N i e d e r m ü l l e r, Péter: Európska etnológia: Nová veda pre „nový“ svet.....	292
L u g o w s k a, Jolanta: Text ako predmet záujmu: záujmy súčasnej folkloristiky i teórie kultúry.....	301

Konštrukcie obrazu kultúry

K o s t l i n, Konrad: Imagológia kohézie – kultúra a kontinuita, spoločnosť a identita...	309
L e š č á k, Milan: Folklor ako forma sociálnej komunikácie.....	318
<i>Komentár:</i> B e n e š, Bohuslav	330
K r e k o v i č o v á, Eva: Konštrukcia obrazu „seba“ a „iných“.....	332
<i>Komentár:</i> G a r a j, Bernard	342
P r o f a n t o v á, Zuzana: Hodnoty v procese transformácie a postmoderná kultúra.....	346
<i>Komentár:</i> K a n o v s k ý, Martin	351
H l o š k o v á, Hana: Ústna história vo vytváraní historickej pamäte.....	353
<i>Komentár:</i> P o s p í š i l o v á, Jana	363

Rurálne prostredie ako mikrokosmos?

<i>Komentár:</i> Š k o v i e r o v á, Zita	366
S t o l i č n á, Rastislava: Možnosti konštruovania obrazu tradičnej rurálnej kultúry kartografickou metódou.....	369
B a r ň a, Gábor: Výsledky a nádeje v etnologickom sociálnom výskume v Maďarsku	376

Obraz štruktúry spoločnosti

S á r k á n y, Mihály: Výskum premien štruktúry rurálneho spoločenstva v Maďarsku v 2. pol. 20. storočia.....	386
B e ň u š k o v á, Zuzana – R a t i c a, Dušan: Obraz spoločnosti a jej fungovanie v slovenskej etnológii v 2. pol. 20. storočia.....	395

K a n d e r t, Josef: Skupiny síť skupinových vzťahů.....	405
F a l ť a n o v á, Lubica: Podmienky zamestnanosti v poľnohospodárstve.....	410
<i>Komentár:</i> P a r í k o v á, Magdaléna	418
M a n n, Arne: Prehľad romistiky na Slovensku.....	421
<i>Komentár:</i> W e i n e r o v á, Renata	431

Urbánne svety v etnologickom bádani

U h e r e k, Zdeněk: Globalizace a urbanizace – trendy a výsledky výzkumů.....	443
P o p e l k o v á, Katarína – S a l n e r, Peter: Urbánny svet v slovenskej etnológii	444
<i>Komentár:</i> M a y e r, Vera	452
L u t h e r, Daniel: Mikrosvety a (makro-)svet mesta.....	455
<i>Komentár:</i> B i t u š í k o v á, Alexandra – D a r u l o v á, Jolanta	462

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

Pozdrav do južných Čiech jubilantke Eve Davidovej (Arne M a n n).....	464
PhDr. Štefan Mruškovič jubiluje (Mojmír B e n ž a).....	467
Životné jubileum Mgr. L. Falťanovej, CSc. (Rastislava S t o l i č n á).....	469
Pavel Habáň – začínajúci päťdesiatnik (Ladislav M l y n k a).....	473
PhDr. Michal Markuš, CSc. 90-ročný (Janko K o m a).....	475
Emke Drábikovej (Peter S l a v k o v s k ý).....	476

RECENZIE – ANOTÁCIE

Lasta Džapovič: Zemľa – verovaňja i ritualy (Rastislava S t o l i č n á).....	478
Lidové tance a detské hry vo filmotéce EÚ AV ČR (Stanislav D ú ž e k).....	478
Aida Brenko, Željko Dugac, Mirjana Randić: Národná medicína (Dušan B e l k o).....	480

STUDIES

- K i l i á n o v á, Gabriela:** Ethnology in Slovakia at the beginning of the 21st century: reflections and trends..... 277
- N i e d e r m ü l l e r, Péter:** European Ethnology: changing life in a changing world..... 292
- Ľ u g o w s k a, Jolanta:** Text as a subject of contemporary folkloristics and the theory of culture..... 301
- Constructions of the picture of culture*
- K ö s t l i n, Konrad:** Die Imagology der Kohärenz..... 309
- L e š č á k, Milan:** Folkloristik als Teil für die Untersuchung des breiten Spektrums der sozialen Kommunikation..... 318
Commentary: B e n e š, Bohuslav..... 330
- K r e k o v i č o v á, Eva:** Eine Konstruktion des Bildes von „sich“ und „anderen“... 332
Commentary: G a r a j, Bernard..... 342
- P r o f a n t o v á, Zuzana:** Values in the process of transformation and postmodern culture..... 346
Commentary: K a n o v s k ý, Martin... 351
- H l ó š k o v á, Hana:** Oral history and creating historical memory..... 353
Commentary: P o s p í š i l o v á, Jana 363
- Rural world as a mikrokosmos?*
Commentary: Š k o v i e r o v á, Zita... 366
- S t o l i č n á, Rastislava:** Possible ways of constructing the picture of traditional rural culture by using cartographic method..... 369
- B a r n a, Gábor:** Changing society – changing science..... 376
- Images of structure of society*
- S á r k á n y, Mihály:** Studies on changing rural social structure in Hungary..... 386
- B e ň u š k o v á, Zuzana – R a t i c a, Dušan:** Das Bild des Gesellschaft und ihr Funktionieren in der Slowakischen Ethnologie..... 395
- K a n d e r t, Josef:** Groups and nets of group relations..... 405
- F a l ě a n o v á, Lubica:** Employment situation in agriculture..... 410
Commentary: P a r í k o v á, Magdaléna..... 418
- M a n n, Arne:** The outline of the Romany studies in Slovakia..... 421
Commentary: W e i n e r o v á, Renata 431
- Urban world in ethnological research*
- U h e r e k, Zdeněk:** Globalization and urbanization..... 443
- P o p e l k o v á, Katarína – S a l n e r, Peter:** Die urbane Welt in der Slowakischen Ethnologie..... 444
Commentary: M a y e r, Vera..... 452
- L u t h e r, Daniel:** Mikrowelten and (Makro)welten in den Städten..... 455
Commentary: B i t u š í k o v á, Alexandra – D a r u l o v á, Jolanta..... 462
- NEWS-HORIZONS-GLOSSARY
- Jubilee of Eva Davidová (Arne M a n n) 464
- Jubilee of PhDr. Štefan Mruškovič (Mojmír B e n ž a)..... 467
- Jubilee of Mgr. L. Faltánová, CSc. (Rastislava S t o l i č n á)..... 469
- Jubilee of Pavel Habán (Ladislav M l y n k a).. 473
- Jubilee of PhDr. Michal Markuš, CSc. (Janko K o m a)..... 475
- An obituary for Emka Drábiková (Peter S l a v k o v s k ý)..... 476
- BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS 478

MIKROSVETY A (MAKRO)SVET MESTA

DANIEL LUTHER

PhDr. Daniel Luther, CSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

In den ethnologischen Untersuchungen wird im Allgemeinen die Vorgangsweise von der Individualität zur Ergreifung des Ganzen bevorzugt. Die Mikrowelten decken die Variabilität auf: die soziale Existenz des geistigen Rahmens und der kulturellen Ausstattung der ausgewählten Sozietät.

Aus den Arbeiten über einige slowakische Städte ergibt sich, dass sich auch die Untersuchungsprojekte in den Städten auf die Erscheinungen des Tagtäglichen orientierten. Bevorzugt wurde die Untersuchung durch die Mikrowelten der Einzelnen. Bisherigen Ergebnisse zeigen, dass die Mikro- und Makroanalysen der Städte gleich wichtig sind. Als charakteristisches Zeichen (im demokratischen gesellschaftlichen Rahmen der Zwischenkriegszeit) zeigt sich das Vorhandensein von Differenziertheit, Heterogenität und zugleich Verbindung der sozialen Gruppen und Schichten der Städte.

Verbindung der Einzelnen (physischen, sozialen, geistigen Kontexte) werden als „Netze“ (Actor-Net-Work) wahrgenommen, die aus der sozialen Umgebung heraus eine dynamische zirkulierende Substanz bilden.

Kľúčové slová: mikrosvet, makrosvet, mesto

Key words: microcosmos, macrocosmos, city

V etnologických výskumoch sa vo všeobecnosti uprednostňuje postup od individualít k uchopeniu celku. Mikrosvety odhaľujú variabilnosť: sociálnej existencie, duchovného rámca a kultúrnej vybavenosti vybranej society. Predpokladá sa, že v súhrne utvoria diferencovanú mozaiku každodennosti. Z pomerne početného radu prác o nemnohých slovenských mestách vyplýva, že aj výskumné projekty v mestách sa orientovali na javy každodennosti. Preferoval sa výskum cez mikrosvety jednotlivcov, avšak v interpretačnej rovine sa obvykle pristúpilo k hľadaniu zovšeobecnení v celospoločenských makroprocesoch. Doterajšie výsledky ukazujú,

že mikro a makroúrovne analýzy mesta sú rovnako dôležité a aplikujú sa odlišne ako vo vidieckych spoločenstvách (SKALNÍK, 1999: 77-79; DANGLOVÁ, 1992: 5). S tým súvisia niektoré teoretické a metodologické otázky.

A. Bitušiková pri vymedzovaní urbánno-etnologického výskumu uvádza, že sa "sústreďuje na sociokultúrne charakteristiky mesta prevažne na mikroúrovni, pričom vychádza z podmienok makrovývinu, t. j. z historickej, spoločensko - ekonomickej a politickej situácie, v ktorej sa mesto vyvíjalo" (BITUŠIKOVÁ, 1998: 8). Trochu odlišný význam pripisuje mikro- a makroúrovniam etnologickej analýzy K. Popelková, podľa ktorej "jednotlivé empirické výskumy vychádzajú z mikroúrovne, úrovne jednotlivca, resp. jeho referenčnej skupiny a súčasne holisticky ponímaného mesta ako vzťahového rámca, zasadeného do širšieho spoločenského kontextu v konkrétnom čase" (PEPELKOVA, 1999: 9). Nejasnosti teda spočívajú v uchopení "makro" - čo ono reálne predstavuje a aký význam má pri etnologických výskumoch mesta. Zástancovia mikroanalytických postupov argumentujú obvykle tzv. výskumnými špecifikami etnológie, ktoré sú zamerané na vzťahy jednotlivcov a od nich sa má odvodzovať poznávanie väčších sociálnych jednotiek i spoločenstva ako celku. Otázkou však je, aký rozsah kontaktov a sociálnej komunikácie jednotlivca vo veľkých a vnútorne diferencovaných mestských organizmoch nás zaujíma, ako jedinec formuje prostredie a ako on sám je ním ovplyvňovaný, aké sú jeho poznávacie možnosti "sveta", v ktorom žije a pod. Preto pri riešení problému narábame s pracovným pojmom mikrosvet.

Vymedzenie "mikrosveta" vychádza z rozlišovania sociálnych mikro- a makroštruktúr, pri ktorom sa interakcie jednotlivcov oddeľujú od vzťahov medzi spoločenskými skupinami alebo zoskupeniami. Obraz sveta môžeme takto zvonku, metodologickými postupmi, rozčleniť na realitu individuálnej každodennosti a na vzťahy, súvislosti a významy, ktoré sú nadindividuálne, nepersonifikovateľné. V uvedenom rozlíšení je podstatou zdôraznenie individuálnej integrity každého jednotlivca a jeho relatívne "slobodného" konania, z čoho sa odvodzuje, že poznanie mikroúrovni je nevyhnutnou podmienkou skúmania makroúrovni. Ale na úrovni jednotlivca platí aj opačné pôsobenie: individuálne rozhodovanie je tak či inak rámcované (vedome aj nevedome) vonkajšími ohraničujúcimi silami (priestorovými, časovými, materiálnymi, sociálnymi, symbolickými a pod.), ktoré sú nezávislé od jednotlivcov, takže bez poznania príslušných makroúrovni nie je možné interpretovať individuálne prípady (FINE, 1991: 163).

V pojme mikrosvet je vyjadrený pohľad na sociálnu realitu zvnútra, z pohľadu jednotlivca. Definuje sa ako tá časť sociálneho sveta, s ktorou má nejaký vzťah, ktorú prežíva a považuje ju za reálnu (PETRUSEK, 1996: 629). Rozsah mikroúrovne je tu zrejmý, ale je širší a zasahuje aj do makroúrovni. Ako ďalej uvádza G. A. Fine, ľudia konajú podľa toho, ako vnímajú svet, ktorého sily akceptujú. Je to ich chápanie sveta, ktoré sa utvára nachádzaním a interpretovaním dostupných významov. Vnímajú nielen materiálne skutočnosti, ale aj mnohoraké situácie, inštitúcie a svet ideí. Sú reálnym odrazom širších spoločenských vzťahov a súvislostí, organizačnej moci, histórie a tradícií spoločnosti atď. V mikroobrazu sveta sú tak prirodzene zakomponované úlomky, časti tzv. (makro)sveta.

Aby sme spresnili takéto neohraničené označenie širšej než individuálne vnímanej reality, makroúrovne kultúrnych a spoločenských (ekonomických, politických, sociálnych, duchovných) javov a procesov považujeme za makrorealitu, ktorá sa viac alebo menej dotýka života jednotlivcov, prežívajú ju a hodnotia. Makrorealitu mesta vnímame ako vývinový stav, ktorý spoluvytvárajú lokálne aj globálne spoločenské podmienky, javy, procesy a vplyvy. Etnológiu by malo zaujímať, ako sa makrorealita premieta do správania ľudí v malých skupinách, ako pôsobí vo vzťahoch medzi skupinami a širšími zoskupeniami, aké skupinové postoje podnecuje a pod. Ale je cez výskumy jednotlivcov postihnuteľná? Tieto a ďalšie otázky sú dôležité, pretože

v súčasnej etape "etnologizácie" disciplíny je potrebné ujasniť si nielen rozsah bádania, ale aj výskumné metódy a analytické postupy.

Na tomto mieste je potrebné pripomenúť, že pri výskumoch mesta sme sa doposiaľ venovali predovšetkým problematike vývinu mestskej spoločnosti, spoločenským a kultúrnym procesom. V počiatočnom období etnografického záujmu o mesto sa všeobecne uprednostňovala historická metóda, ktorá viedla k skúmaniu stavu, ktorý predchádzal vtedajšej "socialistickej súčasnosti". Medzivojnová spoločnosť sa javila (a oproti dnešnej sa naďalej javí) ako spoločnosť s kontinuálne vyvinutou organizáciou, ktorá bola vhodným východiskom k štúdiu vývinu slovenských miest v 20. storočí. Ukázalo sa, že:

1. vzhľadom na časový odstup sú spomienky súčasníkov na obdobie 1. polovice 20. storočia "detským" alebo "nedospelým" vidением sveta ich mladosti, nedostatočným a aj skresleným obrazom každodennosti. Je potrebné pristupovať k nim kriticky a môžu predstavovať len jeden z doplňujúcich prameňov;

2. takto spresnené, rekonštruované obrazy môžeme pomocne považovať za rovinu "mikrosvetov";

3. metodologická téza skladať synchronne analytické (v našom prípade mikroanalytické) rezy spoločnosťou a navrstvovať ich do diachrónej vývinovej línie je značne schematická.

4. k vývinovým zovšeobecneniam nám úplne chýbajú analýzy transformácií miest po roku 1948 a 1989. Preto sa môžeme oprieť iba o poznatky z medzivojnového, čiastočne i povojnového obdobia.

Cielené etnologické výskumy mestských spoločností Bratislavy, Trenčína, Banskej Bystrice, Pezinka, Skalice, Liptovského Mikuláša, Nitry a Banskej Štiavnice odhalili zložitú štruktúru sociálnych vzťahov a poskytujú empirické poznatky o fungovaní mesta ako sociálneho organizmu. Individuálny rozmer sociálneho bytia v meste obvykle vychádzal z univerzálnych diferenciacnych princípov - príbuzenských, priateľských, rodových (pohlavných), vekových, rasových, sociálnych (majetkových), stavovských, profesijných, etnických, konfesijných a niektorých ďalších. Uplatňovanie týchto princípov bolo historicky i lokálne premenlivé. Preukázalo sa, že v mestách sa nielen ich výpočet, ale aj poradie dôležitosti odlišovalo od vidieckych sídiel. Zvýrazňovali sa napr. teritoriálne, rodinné, profesijné, intelektuálne, záujmové a ďalšie individuálne charakteristiky, ktoré pôsobili v smere väčších možností uplatnenia (získaný vs. vnútený status). Boli dynamizujúcim činiteľom spoločenskej štruktúry miest. Tak napr. formovanie nových mestských elít po roku 1918 dokladá otvorenú heterogénnu vrstvu, ktorú spájalo prestížne postavenie v mestskej societe, založené na spoločenskom vplyve, ekonomickej solventnosti alebo takom sociálnom statuse, ktorý sa spájal s určitou profesijnou či záujmovou orientáciou. M. Vrzgulová uvádza, že v Trenčíne sem patrili lokálni predstavitelia politického života, ekonomickí, vzdelaneckí a kultúrni činitelia, duchovenstvo, dôstojníctvo armády, ale aj zástupcovia spolkov a záujmových združení (VRZGULOVÁ, 1999: 41).

Spoločenská hierarchizácia bola teda odlišná ako na vidieku. Odrážala rozdielne preferencie hodnôt, ktoré sa s postavením v spoločnosti (vrstve, skupine) spájajú. V hierarchizácii spoločnosti mesta nachádzame odraz univerzálnych hodnôt ako pôvod (rodinný, stavovský, miestny - cudzí), spoločenské postavenie resp. prestíž, majetok, moc, profesia, vzdelanie, intelekt, ale aj etnicita, konfesionalita, miesto bydliska (sociálno-priestorové zaradenie) a niektoré ďalšie (BITUŠÍKOVÁ 1998: 11-37). Rozdielny okruh hodnôt a pestrejšia škála významov nevyplývali len z odlišnej a diferencovanejšej sociálnej štruktúry mesta oproti vidieku. Variabilnosť individuálnych a skupinových preferencií hodnôt určovali sociálno-psychologické motivácie, potreby, záujmy a postoje, ktoré súviseli s miestnymi tradíciami (aspekt minulosti), vnútornými i vonkajšími podmienkami (aspekt pragmatickej prítomnosti) a globálnymi ideológiami (aspekt

budúcnosti, perspektívy). Bez špecifikácie týchto kontextov hodnotové orientácie nemajú kvalitatívny rozmer. Preto si myslím, že dopĺňanie individuálnych výpovedí (spomienok, dobových zápisov, správ) a sekundárnych prameňov kontextom súdobej makroreality nie je metodologickým ústupkom od mikroanalytickej roviny, analýzy nestrácajú etnologický rozmer, ako sa zvykne hovoriť.

Pre mestské spoločenstvá bola ďalej príznačná aktívna účasť jednotlivcov vo viacerých inštitucionalizovaných formách spoločenského života - spolkoch, združeniach, kluboch, stolových, neoficiálnych a tajných spoločnostiach, nátlakových skupinách (odborových, menšinových, klikách, gangoch, ekonomických a politických lobistických skupinách), "rodinkárskych", protekcionárskych a iných neformálnych skupinách (príbuzenských, susedských, rodáckych, kolegiálnych a iných), atď. Viaceré z týchto skupín zatiaľ nie sú v našich mestách exaktne preskúmané, ale aj bez konkrétnejšieho dokladovania je zrejme, že mechanizmy utvárania sociálnych vzťahov v meste len okrajovo kopirovali primárne pravidlá sociálnej diferenciacie. Napomáhali prevrstvovaniu sociálnych skupín a spoločenských vrstiev (MANNOVÁ, 1999: 68).

Politika a ideológia, ucelené ideové koncepty spoločnosti, predstavujú špecifický sociotvorný činiteľ 20. storočia. Politický zápas v mestách na platforme ideovo, sociálne i etnicky diferencovaných politických strán siaha do 19. storočia. Odlišnú situáciu vidieka zaznamenal P. Skalník. Ako uvádza, v N. a V. Šuňave do vzniku 1. Československej republiky vplyv vonkajšieho politického života zasahoval do života komunit len okrajovo, neexistovala miestna politická organizovanosť. Lokálny politický boj ovplyvňovali "konkrétne politické zoskupenia príbuzenského, majetkového a priateľského charakteru, iba neskôr, v období prvej čs. republiky a tzv. slovenského štátu, boli tieto miestne politické skupiny dodatočne stotožnené s vtedajšími politickými stranami" (SKALNÍK, 1999: 80).

Proklamované ciele politických síl sa priamo týkali konkrétnych spoločenských vrstiev a sociálnych skupín. Vyvolávali protichodné, bipolárne orientácie, ktoré obsahovali rozdielne predstavy spoločenského poriadku, všeobecného blaha, dostatku, spravodlivosti, vlastenectva, národných záujmov, náboženského života, politiky, vlastníctva, spoločenského systému atď. Boli nástrojmi diferenciacie spoločnosti v procese jej polarizácie. Najmä v zlomových obdobiach boli nadradené hodnotám, utvárajúcim "prirodzené" sociálne skupiny. Predstavy "lepšej spoločnosti" zjednocovali záujmy relatívne nezávisle od existujúcich sociálnych štruktúr (aj keď sa k nim priamo obracali). Pod ich vplyvom sa utváral iný rez spoločenstvom, ktorý nenahrádzal existujúce rozvrstvenie, ale ho dopĺňal. Prívrženci rozdielnych názorových zoskupení, etnických, konfesionálnych a majetkových skupín, členovia rozmanitých spolkov, profesijných skupín atď. sa spájali podľa nového ideologického kľúča nezávisle od toho, kam sociálne patrili. Prírodzené diferencné činitele pravdepodobne nepostačovali na obsiahnutie hodnôt a cieľov, o ktoré v danej situácii išlo. Vznikali duchovne spriaznené vlastné skupiny ("my" skupiny) so spoločným vedomím súnaľezitosti, solidárnosti a názorovej príbuznosti, ktoré "vytyčovali doposiaľ neexistujúce hranice medzi "nami" a "nimi" (BAUMAN, Z., cit. podľa KUSÁ, 1998: 166). Vytvárala sa duálna organizácia spoločnosti.

Vitázne ideológie, predstavujúce majoritné skupiny svojej doby, pomenúvali škodlivé sociálne javy (teda minoritné skupiny) podľa istého propagandistického kľúča. Vytvárali tak ideologický nástroj diferenciacie prospešných a neprospešných spoločenských predstáv, životných štýlov atď., no predovšetkým konkrétnych sociálnych skupín i celých tried, voči ktorým - v mene väčšiny - je potrebné viesť zápas (LUTHER, 1999: 8). Dôsledky týchto zápasov sú dostatočne známe, ale nepoznáme ich priebeh v rovine každodennosti (SALNER, : 1998) a dosah na život obyvateľov mesta (aj tieto procesy prebiehali rozdielne v mestách a na vidieku).

Otázkou však nie je len to, ako sociálny organizmus mesta v tej - ktorej dobe vyzerá a funguje, ale aj aké sociálne skúsenosti vytvoril a ako zasahujú do vedomia a spoločenského života ľudí. Sociálne skúsenosti sa premietajú do sociálnej organizácie spoločnosti rovnako intenzívne ako interakcie, ktoré ju vytvárajú. K spoznávaní spoločenských mechanizmov tak nevyhnutne patrí aj história spoločnosti (aspoň v rovine žijúcich generácií). Slovom F. Boasa "musíme vedieť, ako veci dospeli, že sú také, aké sú". Preto je potrebné upriamiť pozornosť aj na zdroje postojov, ktoré majú mnohokrát skúsenostný rozmer.

Osobitný význam majú tie diferencujúce činitele, ktoré sú zdrojom stereotypných postojov (rasa, etnicita, konfesionalita, politická orientácia, majetok, sociálny status, rodinný pôvod, teritoriálna príslušnosť ai.). Zdá sa, že najmä etnicita a konfesionalita sú dlhodobé organizačné princípy slovenskej spoločnosti. Etnologický záujem spočíva nielen v objasnení existencie takto utváraných minorít, ale aj dôvodov, kedy a prečo sa niektoré stereotypy stávajú príčinou sociálnych konfliktov. Vzťahy minorít a majority sú v týchto situáciách merateľné z hľadiska tolerancie a intolerancie, izolácie, asimilácie, integrácie, adaptácie a pod. Zaznamenanie škály individuálnych postojov vybranej skupiny vyjadruje iba vieru, názory, mienky, predsudky, čo je interpretačná rovina sociálnej psychológie. Interpretácia relevantných udalostí, postojov autorít a spoločenského kontextu je oproti tomu platformou historických vied. Tieto postupy sa zaoberajú minoritnými skupinami ako uzavretými jednotkami. Z etnologických výskumov slovenských miest vieme, že minority (skúmali sa najmä etnické a konfesijné) sú vnútorne značne diferencované a prepojené s okolím mnohorakými individuálnymi väzbami (SALNER - LUTHER, 2001). Zrejme preto sa intolerantné skupinové postoje a činy prenášali na verejnosť iba v čase spoločenských konfliktov, inak prevládal stav vzájomnej tolerancie a interpersonálne vzťahy medzi členmi majority a minority sa len zriedkavo stávali konfliktnými (najmä nie v rámci primárnych vzťahov, resp. skupín). Etnologické uchopenie tu musí vychádzať pravdepodobne z inej, "otvorenejšej" metodologickej koncepcie.

Problém, pracovne nazvaný mikrosvety a makrosvety mesta, pomáha zovšeobecniť niektoré poznatky a pripomína i nejasnosti, ktoré sprevádzajú etnologické výskumy spoločenstva mesta. Sumarizujúcim môže byť poznatok, že metodologický postup rozlišovania sociálnych mikro a makroštruktúr nezodpovedá etnologickému vnímaniu sociálneho organizmu mesta. Charakteristickým znakom (v medzivojnovom, demokratickom spoločenskom rámci) sa ukázala byť diferencovanosť, heterogénnosť a zároveň prepojenosť sociálnych skupín a vrstiev mesta. Mnohorakosť situácií, inštitúcií a ideí, ktoré sprevádzali každodenný život v meste, neumožňovali ohraničiť vzťahy jednotlivca ani z jedného diferencujúceho dôvodu (stavovského, etnického, konfesijného, politického, profesijného, záujmového atď.). Preto sa ukazuje byť užitočná inšpirácia sociologickou teóriou "aktérov sietí" (Actor-Network-Theory): mnohoraké a premenlivé prepojenia jednotlivcov (fyzické, sociálne, duchovné kontexty) môžeme vnímať ako "siete", ktoré zo sociálneho prostredia utvárajú dynamickú, cirkulujúcu entitu. Veľké (makro) v takomto ponímaní neznamená celkové, celostné, ale miestne, sprostredkované a prepojené (LATOURELLE, 1999: 17-19). Sú tu naznačené dve dôležité okolnosti, ktoré nepriamo potvrdili aj viaceré urbánno-etnologické štúdiá:

a/ sociálne mikro a makroštruktúry netreba vnímať ako oddelené "priestory", pretože sú spojené mnohorakými vzťahmi jednotlivcov a skupín;

b/ makrorealitu mesta (spoločenské a kultúrne makroúrovne) reprezentujú "miestne, sprostredkované a prepojené" javy, lokálne i globálne.

LITERATURA

- BITUŠÍKOVÁ, A. (1998): Mesto - priestor diferenciacie a integrácie. In: *Banská Bystrica - pramene a spomienky. Etnourbánné štúdie*, Ed. J. Darulová. Banská Bystrica, ISaKŠ, FHV UMB, s. 7-49.
- DANGLOVÁ, O. (1991): Ekonomické správanie roľníka. (I. časť. Medzivojnové obdobie.) In: *Kontinuita a konflikt hodnôt každodennej kultúry*. (Výsledky výskumov v roku 1991.) Bratislava, Národopisný ústav SAV, s. 62-80.
- DANGLOVÁ, O. (1992): Modernizácia alebo de-modernizácia roľníckej ekonomiky. In: *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry*. (Výsledky výskumov v roku 1992.) Bratislava, Národopisný ústav SAV, s. 5-23.
- DARULOVÁ, J. (1999): Diferenciácia sociálnych skupín v malom meste v medzivojnovom období. In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner a Z. Beňušková. Bratislava, Ústav etnológie SAV, s. 131-136.
- FALŤANOVÁ, L. (1999): Vplyv spoločenských zmien na postavenie živnostníkov. In: *Etnologické rozpravy* I, s. 25-36.
- FINE, G. A. (1991): On the macrofoundations of microsociology: Constraint and the exterior reality of structure. In: *The Sociological Quarterly* 32, 2, 161 - 177. Za sprostredkovanie ďakujem Z. Kusej zo Sociologického ústavu SAV.
- KARDOŠOVÁ, M. (1991): Vplyv politických zmien v prvej polovici 20. storočia na hodnotové orientácie obyvateľov Trenčína (na príklade vzťahu k majetku a mestu). In: *Kontinuita a konflikt hodnôt každodennej kultúry*. (Výsledky výskumov v roku 1991.) Národopisný ústav SAV, Bratislava, s. 7-19.
- KUSÁ, Z. (1998): Spoločenské rozdiely ako téma rozprávania potomkov rodín predrevratovej inteligencie a elity prvej ČSR. In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989*. Zost. E. Mannová. Bratislava, Academic Electronic Press, s. 163-173.
- LATOURET, B. (1999): On recalling ANT. In: *Actor Network Theory and After*. Eds.: John Law and John Hassard. Sociological Review Monographs, Blackwell Publishers/The Sociological Review, 15-25. Za sprostredkovanie ďakujem Z. Kusej zo Sociologického ústavu SAV.
- LIPTÁK, L. (1998): Zmeny elit v meštianskej spoločnosti na Slovensku v prvej tretine 20. storočia. In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989*. Zost. E. Mannová. Bratislava, Academic Electronic Press, s. 59-70.
- LUTHER, D. (1999): Ideológia spoločenskej zmeny a život obyvateľov mesta. (Bratislava v I. polovici 20. storočia.) In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner a Z. Beňušková. Bratislava, Ústav etnológie SAV, s. 7-17.
- MANNOVÁ, E. (1998): Podmienky vývoja meštianskych vrstiev na Slovensku v 20. storočí. In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989*. Zost. E. Mannová. Bratislava, Academic Electronic Press, s. 9-15.
- MANNOVÁ, E. (1999): Elitné spolky v Bratislave v 19. a 20. storočí. In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner a Z. Beňušková. Bratislava, Ústav etnológie SAV, s. 52-69.
- MINÁR, P. (1998): Mesto v slovenskej medzivojnovnej fikcii (predpoklady, pravidlá, kódy a logika produkcie textov). In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989*. Zost. E. Mannová. Bratislava, Academic Electronic Press, s. 111-135.
- PAŠIAK, J. (1998): Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku v kontexte sídelného vývoja 1900-1989. In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989*. Zost. E. Mannová. Bratislava, Academic Electronic Press, s. 17-31.
- PETRUSEK, M. (1996): Mikrosvet. *Velký sociologický slovník*. Praha, Karolinum, s. 629.
- POPELKOVA, K. (1991): Podmienky sociálnej komunikácie v meste Skalica v medzivojnovom období. (Pokus o etnografickú interpretáciu archívneho materiálu.) In: *Kontinuita a konflikt hodnôt každodennej kultúry*. (Výsledky výskumov v roku 1991.) Národopisný ústav SAV, Bratislava, s. 20-35.
- POPELKOVA, K. (1999): Východiská urbánno-etnologického štúdia otázok sociálnej komunikácie (teoreticko-metodologické úvahy slovenskej etnológie mesta v polovici 90. rokov). In: *Etnologické rozpravy* I, s. 7-24.

- POPELKOVÁ, K.: Odraz politiky v spoločenských aktivitách obyvateľov mesta Skalice po roku 1918. In: *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry. (Výsledky výskumov v roku 1992.)* Bratislava, Národopisný ústav SAV, s. 102-114.
- SALNER, P. (1993): Tolerancia a intolerancia vo veľkých mestách strednej Európy (model Bratislava). In: *Slovenský národopis*, 41, s. 3-15.
- SALNER, P. (1998): *Premeny Bratislavy 1939-1993*. Bratislava, Veda, 133 s.
- SALNER, P. - LUTHER, D. (2000): Fenomén etnickej menšiny. (Na príklade Bratislavy v 1. polovici 20. storočia.) In: *Lidé města, revue pro etnologii, antropologii a etologii komunikace*, č. 3. Praha, s. 13-27.
- SKALNÍK, P. (1999): Společenské procesy v současných vesnických komunitách v Československu. In: *Etnologické rozpravy* 1, s. 76-86.
- VRZGULOVÁ-KARDOŠOVÁ, M. (1992): Jednotlivec v spoločenskej štruktúre mesta. In: *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry. (Výsledky výskumov v roku 1992.)* Bratislava, Národopisný ústav SAV, s. 101.
- VRZGULOVÁ, M. (1997): *Známí a neznámí Trenčania. Živnostníci v meste 1918-1948*. Bratislava, Vydavateľstvo Peter Popelka, 82 str.
- VRZGULOVÁ, M. (1999): Spôsoby prezentácie mestských elit a ich mocenských záujmov. Trenčín 1918-1945. In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner a Z. Beňušková. Bratislava, Ústav etnológie SAV, s. 37-51.

MIKROWELTEN UND (MAKRO)WELTEN IN DEN STÄDTEN

Zusammenfassung

In den ethnologischen Untersuchungen wird im Allgemeinen die Vorgangsweise von der Individualität zur Ergreifung des Ganzen bevorzugt. Die Mikrowelten decken die Variabilität auf: die soziale Existenz des geistigen Rahmens und der kulturellen Ausstattung der ausgewählten Sozietät. Es wird vorausgesetzt, dass sie in ihrer Gesamtheit ein differenziertes Mosaik des Tagtäglichen schaffen. Aus den verhältnismäßig zahlreichen Arbeiten über einige slowakische Städte ergibt sich, dass sich auch die Untersuchungsprojekte in den Städten auf die Erscheinungen des Tagtäglichen orientierten. Bevorzugt wurde die Untersuchung durch die Mikrowelten der Einzelnen, allerdings wurde auf der Interpretationsebene im allgemeinen zur Suche nach der Verallgemeinerung in den Makroprozessen der gesamten Gesellschaft übergegangen. Die bisherigen Ergebnisse zeigen, dass die Mikro- und Makroanalysen der Städte gleich wichtig sind.

Summarisierend kann es die Erkenntnis sein, dass die methodologische Vorgangsweise der Unterscheidung der sozialen Mikro- und Makrostruktur nicht der ethnologischen Wahrnehmung des sozialen Organismus der Städte entspricht. Als charakteristisches Zeichen (im demokratischen gesellschaftlichen Rahmen der Zwischenkriegszeit) zeigte sich das Vorhandensein von Differenziertheit, Heterogenität und zugleich Verbindung der sozialen Gruppen und Schichten der Städte. Die Vielseitigkeit der Situationen, Institutionen und Ideen, die das tagtägliche Leben in der Stadt begleitete, ermöglichte es nicht, die Beziehungen des Einzelnen zu begrenzen, auch nicht aus einem differenzierenden Grunde (ständischen, ethnischen, konfessionelle, politischen, beruflichen, interessensgebundenen usw.). Deshalb zeigt sich das Vorhandensein der nützlichen Inspiration der soziologischen Theorie der „Akteure des Netzes“ (Actor-Net-Work): die vielfältige und veränderliche Verbindung der Einzelnen (physischen, sozialen, geistigen Kontexte) können wir als „Netze“ wahrnehmen, die aus der sozialen Umgebung heraus eine dynamische zirkulierende Substanz bildet. Das Große (Makro) bedeutet in einer solchen Wahrnehmung nicht die ganze, ganzheitliche, sondern die örtliche Vermittlung und Verbindung. Hier werden zwei wichtige Umstände angedeutet, die indirekt auch von mehreren urban-ethnologischen Studien bestätigt werden:

a/ soziale Mikro- und Makrostrukturen müssen nicht als abgeteilte „Räume“ wahrgenommen werden, weil sie durch die vielfältigen Beziehungen der Einzelnen und der Gruppen verbunden sind;

b/ die Makrorealität der Städte (gesellschaftliches und kulturelles Makroniveau) repräsentieren „örtliche Vermittlungen und Verbindungen“ der Erscheinungen lokal und global.

This work was supported, in part, by the Grant Agency for Sciences (Grant No. 2/6047/2001, .. Etnicita ako faktor polarizácie mestského spoločenstva na Slovensku v 20. storočí").

Vydáva Ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 50, 2002, číslo 3-4

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Tatiana Podolinská, PhD.,

Redakčná rada: Doc. PhDr. Eubica Droppová, CSc., Univ. prof. Dr. Anna Divičanová, CSc. Drh.b., Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, Doc. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., PhDr. Miroslav Válka, PhD.

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 50, 2002, Number 3-4

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia
and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 50, 2002, No 3-4

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 50, 2002, Nr. 3-4

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

ISSN 1335-1303

MIČ 49 €

SAP
SLOVENSKÝ ANTIKVARIÁT
